

UTICAJ GLOBALIZACIJE SVJETSKIH TRŽIŠTA I EKONOMSKIH KRIZA NA POKRETANJE I RAZVOJ MALIH BIZNISA U BOSNI I HERCEGOVINI –KOMPARATIVNA ANALIZA U ODNOSU NA AUSTRIJU I OSTALE ZEMLJE EUROPSKE UNIJE

Mr.sc. Emir Šahman, dipl.ing., email: emir1976@live.de

Doktorant - Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku, Bosna i Hercegovina

Sažetak: Kako bi uspjeli opstati ili razvijati svoje preduzetničke aktivnosti preduzetnici moraju preduzimati aktivnosti i na tržištima drugih zemalja i na taj način je došlo do globalizacije ekonomskih aktivnosti. Preduzetnik prilikom ulaska na globalno tržište mora odabrati odgovarajuću strategiju. Mala i srednja preduzeća teže da imaju dobru tržišnu i finansijsku poziciju na tržištu, te moraju uvažiti sva ograničenja na današnjem globalnom svjetskom tržištu. Pri tom se suočavaju sa raznim poteškoćama u svom poslovanju počev od etnocentrizma potrošača i konkurentnosti pored transnacionalnih kompanija. Ekonomske krize isto tako imaju veliki uticaj na pokretanje ili razvoj malih i srednjih preduzeća kako u BiH tako i u Evropskoj Uniji. Posljedica ekonomske krize je manje kapitala u opticaju, skuplji kapital te stagnacija preduzetničke aktivnosti. Svakako nije isto poslovati na relativno neuređenom tržištu u BiH ili na tržištu Austrije i ostalih zemalja Evropske Unije. Anketa predstavlja analizu više faktora koji preduzetnika podstiču ili odvrćaju od pokretanja ili razvijanja malog biznisa, te smo analizom dobijenih odgovora došli do određenih zaključaka koji su to faktori koji najviše otežavaju razvoj malih i srednjih preduzeća.

Ključne riječi: globalizacija, preduzetništvo, transnacionalne kompanije, ekonomska kriza, mala i srednja preduzeća

THE IMPACT OF GLOBALIZATION OF THE WORLD MARKET AND ECONOMIC CRISIS ON THE START AND DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESSES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA - COMPARATIVE ANALYSIS RELATED TO AUSTRIA AND OTHER COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Abstract: In order to be able to survive or develop their entrepreneurial activities, entrepreneurs must undertake activities on the markets of other countries and thus have globalization of economic activities. The entrepreneur must choose the appropriate strategy when entering the global market. Small and medium-sized companies are striving to have a good market and financial position on the market, and they must take into account all the limitations in today's global market. They are faced with various difficulties in their business, starting with the ethnocentrism of consumers and their competitiveness alongside transnational companies. Economic crises also have a major impact on the start up or development of small and medium-sized enterprises both in BiH and in the European Union. The result of the economic crisis is less capital in circulation, more expensive capital and stagnation of entrepreneurial activity. Certainly, this is not the case with the relatively unregulated market in BiH or in the market of Austria and other European Union countries. The survey presents an analysis of the many factors that entrepreneurs are encouraging or disrupting from starting or developing a small business, and by analyzing the answers received, we have come to certain conclusions which are the most difficult factors for the development of small and medium enterprises.

Key words: globalization, entrepreneurship, transnational companies, economic crisis, small and medium enterprises

Uvod

U većini zemalja u svijetu, sve veći broj ljudi uspijeva da ostvari svoje snove kroz vlastiti biznis. Nivo zainteresovanosti za preduzetništvo je veoma visok u svim starosnim grupama. Od ljudi koji započinju biznis, 84% to rade po prvi put u svom životu. Ovakav rast preduzetničkog duha je jedan od najznačajnijih ekonomskih događaja u novijoj ekonomskoj istoriji. Ekonomska kriza ima velikog uticaja na preduzetništvo. Kriza prvenstveno nastaje u finansijskom sektoru, ali svoj uticaj proširuje i na mnoge druge dijelove ekonomije. Mala i srednja preduzeća (MSP) predstavljaju vodeću snagu u ekonomskom razvoju zemlje i time jačaju ekonomiju na više različitih načina. Preduzetnici sa svojim malim biznisom stimulišu promjene u biznis okruženju kroz proces kreativne destrukcije i predstavljaju najveći izvor inovacija na tržištu. MSP su najveći generator novih ideja i radnih mjesta te zahvaljujući razvoju modernih tehnologija, sve više doprinose ukupnoj globalizaciji biznisa. Prosperitet malih i srednjih preduzeća iz BiH, kako i onih u svjetskim razmjerama zavisi od građenja konkurentnosti sa sposobnošću ostvarivanja konkurentskih prednosti na domaćem tržištu, kao dijelu globalnog tržišta, te na ukupnom globalnom tržištu.

1. Značaj i osnovna obilježja pokretanja malog biznisa

Pojam mali biznis označava sponu između preduzetništva i privatnog vlasništva u vođenju malih i srednjih preduzeća uz nedominirajuću poziciju bilo kojeg malog preduzeća u njegovoj branši. Postoji saglasnost o faktorima koji predodređuju veličinu biznisa i kao faktori mjerenja veličine biznisa se najčešće uzimaju:²³⁵

1. Broj zaposlenih
2. Ostvareni obim prometa – tj. ukupan prihod,
3. Imovina firme i
4. Dionički kapital.

Ovi kriteriji se mogu posmatrati u relativnom smislu, jer se kriteriji veličine razlikuju prema zemljama i prema stepenu razvijenosti tih zemalja. Tako možemo konstatovati da relativno mali biznis u jednoj razvijenoj zemlji se može smatrati srednjim ili velikim biznisom u nerazvijenoj zemlji.

Prema EU kriterijumima, preduzeća se klasificiraju u tri kategorije:²³⁶

- Mikro preduzeće (manje od 10 zaposlenih; ≤ 2 mil.€ god. prometa i ≤ 2 mil.€ imovine),
- Malo preduzeće (manje od 50 zaposlenih; ≤ 10 mil.€ god. prometa i ≤ 10 mil.€ imovine),
- Srednje preduzeće (manje od 250 zaposlenih; ≤ 50 mil.€ god. prometa i ≤ 43 mil.€ imovine)

U junu 2003.godine Bosna i Hercegovina je potpisala Evropsku povelju za mala i srednja preduzeća, na osnovu čega je Federacija BiH ujednačila definiciju malih i srednjih biznisa sa definicijom EU-a.

Kriterijumi se nešto razlikuju za Bosnu i Hercegovinu i podjela preduzeća izgleda ovako:²³⁷

²³⁵ Čizmić, E., Crnkić, K., Strateško preduzetništvo, Ekonomski fakultet u Sarajevu, 2012, str.112.

²³⁶ European Microfinance Network: www.european-microfinance.org

²³⁷ Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta: Razvoj malog i srednjeg poduzetništva u FBiH, Inženjerski biro d.d. Mostar, 2008., str.12.

- Mikro preduzeće (manje od 10 zaposlenih; ≤ 200.000 € god.prometa i ≤ 200.000 € imovine),
- Malo preduzeće (manje od 50 zaposlenih; ≤ 4 mil.€ god. prometa i ≤ 4 mil.€ imovine),
- Srednje preduzeće (manje od 250 zaposlenih; ≤ 20 mil.€ prometa i ≤ 15 mil.€ imovine).

Značaj i specifičnosti pokretanja novih biznisa su višestruki, ali osnovno je kreiranje novih radnih mjesta i inovativnost. Iz perspektive kreiranja novih radnih mjesta se moraju spomenuti i tzv. „gazele“. Pojam „gazele“ je američki izraz za male brzorastuće kompanije koje su kreatori velikog broja poslovnih prilika. „Gazele“ su mala i relativno mlada preduzeća, visokotehnološki opremljena, koja su u mogućnosti osigurati potreban kapital. Za većinu preduzetnika kreirati „gazele“ je cilj, ne samo iz finansijskih nego i profesionalnih razloga.²³⁸

Činjenica koja govori o značaju malih i srednjih preduzeća, kao i preduzetništva je ta da je Evropska komisija u posljednjih par godina donijela nekoliko akata koja olakšavaju pokretanje i samo poslovanje malih i srednjih preduzeća u smislu njihove organizacije i poreskih obaveza.

Kada se radi o pokretanju novih biznisa, imamo tri vrste početničkih preduzeća:

- 1.
2. Preduzeća koja se osnivaju zbog samozaposlenja,
3. Preduzeća koja se osnivaju iz hobija ili zabave i
4. Preduzetnička preduzeća.

U skladu sa prikupljenim podacima o uslovima pokretanja malih biznisa, Vijeće Evrope je 2006. godine zatražilo da države članice sve naprave kako bi se ohrabрили novi preduzetnici za otvaranje novih biznisa. Zatraženo je da se provedu mjere kako bi se smanjio broj dana, tj. potrebno vrijeme za registraciju novog biznisa koje ne smije biti duže od jedne sedmice.

Preduzetništvo i mali biznis se posljednjih godina nalaze u glavnom fokusu iz više razloga i već je sada sasvim jasno da predstavljaju glavnu pokretačku snagu ekonomskog rasta i razvoja društva. Mali biznis će se u budućnosti javljati kao alternativa velikim preduzećima u većini privrednih djelatnosti. Razvijene zemlje su prihvatile preduzetništvo i mali biznis kao važne determinante u razvoju svojih ekonomskih politika.

2. Preduzetništvo i mali biznis u Bosni i Hercegovini

Iako je preduzetništvo od vrlo važnog značaja, pogotovo za zemlje koje teže pristupanju EU, tako i u Bosni i Hercegovini je prilično zanemareno. U BiH je država tradicionalno preuzimala odgovornost i veliku zaposlenost obezbjeđivala putem velikih industrijskih i poljoprivrednih kombinata. Više faktora, kao što su postratna kriza, nedovršena privatizacija i neriješeni imovinsko-pravni odnosi, povećanje konkurencije, doveli su do pada proizvodnje i zaposlenosti a samim tim i propadanja velikog broja preduzeća. Prilagođavanje jedne zastarjele i spore komunističke ekonomije novim tržišnim principima svjetske ekonomije je stvorilo porast stope nezaposlenosti i gubitak značajnog broja radnih mjesta. Stari i veliki industrijski giganti po kojima je BiH bila prepoznatljiva u bivšoj Jugoslaviji i ostalom svijetu su potpuno uništeni i nisu imali mogućnost za revitalizaciju.

Preduzetnici se dok vode svoje biznise susreću sa raznim problemima i poteškoćama u radu zbog nedostatka inicijative na svim nivoima vlasti. Tako npr. možemo istaći podatak da je za

²³⁸ Prilagođeno: Kuratko, F., Entrepreneurship: Theory, Process and Practice, South-Western Cengage Learning Centre, USA, 2008., str.19.

proces registracije pravnog lica u BiH potrebno 54 dana.²³⁹ Većina nadležnosti za društveni, ekonomski, obrazovni i industrijski razvoj u BiH je u rukama entiteta. Na nivoima entiteta djeluju ministarstva zadužena za razvoj preduzetništva, i to: Federalno ministarstvo razvoja, preduzetništva i obrta i Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja RS-a. Na istom polju kao servis kod pokretanja malih biznisa djeluje više regionalnih razvojnih agencija i one sarađuju sa entitetskim ministarstvima kao organi koji pomažu preduzetnicima. BiH se kao država obavezala potpisavši Evropsku povelju za mala i srednja preduzeća da će implementirati različite aktivnosti u cilju jačeg razvoja preduzetništva.

Stanovništvo u BiH u svojoj percepciji ima vrlo nizak stepen preduzetničke aktivnosti i trenutno je kod ljudi popularnija opcija „biti zaposlenik - po mogućnosti na Budžetu nekog nivoa vlasti“ u odnosu na preduzetnika. To je posljedica straha od neuspjeha i nedovoljno spremnosti za preuzimanje rizika.²⁴⁰

BiH je u 2012. godini rangirana kao 125. zemlja u svijetu po pogodnostima za poslovanje od ukupno 183 posmatrane svjetske ekonomije. Podaci o troškovima, broju dana i procedura za pokretanje preduzeća, BiH je rangirana kao 162. država u svijetu, što je čini jednom od zemalja sa najkomplikovanijom procedurom za pokretanje biznisa.

Potrebno je naglasiti da se dio ovih negativnosti stvara i zbog evidentnih razlika u pristupu i nivou razvoja između dva entiteta i distrikta Brčko. U ovom vremenu BiH prolazi kroz fazu intenzivne reforme zakonske legislative u oblasti ekonomije. Ova reforma ima za cilj kreiranje povoljnijeg poslovnog okruženja za pokretanje i razvoj biznisa.

2.1. Mala i srednja preduzeća u Austriji i ostalim zemljama EU

Nosilac velikog obima ekonomskih aktivnosti u EU pa tako i u Austriji je preduzetništvo čime ostvaruje važan doprinos dinamici i inovativnosti ekonomskog razvoja u srednjeročnom i dugoročnom planu. U EU imamo preko 20 miliona malih biznisa, od kojih 99% su mikro, mali i srednji biznisi. Prema izvještaju jedne nezavisne istraživačke organizacije u periodu od 5 godina (2002-2007) broj mikro, malih i srednjih preduzeća je u EU porastao za 11%, dok je broj velikih porastao za 4%.

U Austriji (EU) prema podacima iz EUROSTAT –a apsolutnu većinu od 92% čine mikro biznisi koji po zvaničnoj nomenklaturi Evropske povelje za mala i srednja preduzeća, zapošljavaju manje od 10 zaposlenih. Iz ovog možemo izvući zaključak da su mikrobiznisi najzastupljeniji u ekonomiji Austrije i ostalih zemalja EU-e.

Kao sektori koji su najpopularniji za početak poslovanja malih preduzeća u Austriji i EU identificirani su slijedeći: sektor usluga, sektor istraživanja i razvoja, sektor kompjutera i informacionih sistema i sektor prodaje nekretnina.

U Austriji najveći broj preduzetnika odlučuje se za početak u sektoru usluga. Mikrobiznis iz 2006. god. sa 8 zaposlenih je 2007. prerastao u mikrobiznis sa 12 zaposlenika, tako da se promijenio i broj i struktura preduzeća.

Austrija je zajedno sa svim zemljama EU 2000.god. potpisale i usvojile Evropsku povelju o malim i srednjim preduzećima koja pozicionira male biznise kao ključne za zapošljavanje i kao temelje za razvoj poslovnih ideja. Ova povelja ima svoje principe djelovanja i to:

²³⁹ OECD: Report on the Implementation of the European Charter for Small Enterprises in the Western Balkans: The SME Policy Index 2007., 2008., str.65.

²⁴⁰ Umihanić, B., Tulumović, R., Arifović, M., Simić, S., Spahić, E., Recesija reducirala preduzetničku aktivnost u BiH, Globalni monitor preduzetništva, Harfo-graf d.o.o. Tuzla, 2010., str.27.

1. Obrazovanje i obuka u području preduzetništva,
2. Jeftinije i brže osnivanje preduzeća,
3. Bolje zakonodavstvo i regulativa,
4. Sticanje poslovnih vještina,
5. Pобољшanje online pristupa za male biznise,
6. Bolje korištenje prednosti jedinstvenog tržišta,
7. Poreska i finansijska politika – pristup finansijskim sredstvima,
8. Jačanje tehnoloških kapaciteta malih preduzeća,
9. Uspješni modeli elektronskog poslovanja i vrhunske podrške malim preduzećima i
10. Jače i efikasnije zastupanje interesa malih preduzeća na nivou Unije i na nacionalnom nivou.

Pored Evropske povelje o malim biznisima vrlo važan dokument na području podrške preduzetništva u Austriji je Lisabonska strategija iz 2000.god. Lisabonska strategija²⁴¹ je za cilj postavila stvaranje svjetski najkonkurentnije ekonomije temeljene na znanju, sposobnosti i održivom rastu, sa više kvalitetnih radnih mjesta i većim i značajnijim uključivanjem žena u preduzetničke aktivnosti.

Na nivou Austrije i EU brigu o mikro, malim i srednjim biznisima preuzela je Evropska komisija koja je zadužena za razvijanje programa i provedbu sveobuhvatne politike zemalja članica EU u sferi preduzetništva. Evropska komisija ulaže velike napore za obezbjeđivanje dodatnih finansijskih sredstava za zapošljavanje u malim biznisima, kao i za formiranje i izgradnju poslovnih inkubatora i klastera.

Prema istraživanjima Flash Eurobarometra²⁴² oko 20% preduzeća u EU pripadaju kategoriji gazela, što znači da su 3 godine zaredom rasli više od 20% godišnje. U iduće dvije do tri godine oko 13% preduzeća očekuje rast prihoda od preko 20%.

U Austriji procenat malih i srednjih preduzeća koja očekuju porast godišnjeg prihoda u iduće dvije do tri godine ide čak do 60% i blizu je još u Norveškoj i Poljskoj. U ostalim zemljama EU varira i ide do 20% u Latviji i 17% na Malti.

Zato je Evropska komisija (EK) 2008. godine snažno podržala inicijativu za dalje jačanje održivog rasta i konkurentnosti MSP, usvajanjem posebnog dokumenta pod nazivom "Akt o malim preduzećima" (Small business act - SBA).

SBA definiše principe, daje smjernice i najbolje prakse u oblasti podrške MSP i preduzetništvu. Na prvo mjesto stavlja potrebe MSP kako bi se ojačao njihov potencijal za stvaranje novih radnih mjesta i ojačala konkurentnost unutar jedinstvenog tržišta. Ključni element SBA je princip "Small think first" koji treba da bude uključen u donošenje odluka na svim nivoima u EU i u nacionalnim politikama. Evropska unija (EU) je usvojila "Strategiju za pametan, održiv i inkluzivan privredni rast Evropa 2020", a koja se nadovezuje na "Lisabonsku strategiju" (2000 – 2010) i kojom se definišu okviri za uspostavljanje politike razvoja MSP.

Strategija definiše 3 prioriteta:²⁴³

1. Pametan rast podrazumijeva jačanje znanja i inovacija, poboljšanje kvaliteta edukacije, istraživanja, transfera tehnologija uz puno korišćenje ICT i poboljšanje uslova za pristup finansijama za istraživanje i razvoj,

²⁴¹ Lisabonski samit Evropskog Savjeta iz marta 2000. Na kojem su lideri EU istakli da do 2010. EU treba da postane najkonkurentnija privreda u svijetu zasnovana na znanju – jedan od strateških ciljeva EU

²⁴² Standard-Eurobarometer-<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/eurobarometer/> (pr.: 13.02.2012.)

²⁴³ Zečević M. (2005), International Business and Management, Evropski univerzitet, Beograd

2. Održivi rast podrazumijeva izgradnju efikasnije, održive i konkurentne ekonomije efikasnijim korišćenjem resursa i formulisanjem industrijske politike za eru globalizacije;
3. Inkluzivni rast podrazumijeva jačanje politika zapošljavanja i obrazovanja, sistema socijalne zaštite, povećanje društvene odgovornosti u okviru poslovne zajednice.

Definisani prioriteti su u funkciji povećanje zaposlenosti, jačanje istraživanja i inovacija, edukacije, smanjenje emisije gasova i jačanje energetske efikasnosti i smanjenje siromaštva.

2.2. Preduzetništvo u vrijeme ekonomske krize

Ekonomska kriza ima velikog uticaja na preduzetništvo. Kriza prvenstveno nastaje u finansijskom sektoru, ali svoj uticaj proširuje i na mnoge druge dijelove ekonomije. Rast proizvodnje je zaustavljen u mnogim industrijama i u mnogim zemljama. Vrlo važne su implikacije finansijske krize na preduzetništvo kroz tri identificirane komponente: stavove, aktivnosti i težnje preduzetnika. Kriza može imati različite efekte na različite faze i tipove preduzetništva, koji mogu rezultirati pozitivnim i negativnim trendovima u preduzetničkoj aktivnosti.

Ekonomska kriza, u određenoj mjeri može stimulirati inovativno preduzetništvo. Vrijeme ekonomske krize se nerijetko koristi za implementaciju poslovnih promjena. Na primjer, prvi supermarket u SAD-u je otvoren početkom „Velike depresije“. Ekonomski padovi više podstiču ekonomsku aktivnost usmjerenu na budućnost, nego ekonomsku aktivnost koja prolongira ustanovljene rutine.

Strah od neuspjeha, također, je veći, jer su implikacije za neuspjeh veće. Postoji nekoliko alternativnih mogućnosti na tržištu rada za one koji neće moći učiniti svoj biznis stabilnim. Pitanje dostupnosti finansijskih sredstava je naročito važno za preduzetnike koji planiraju pokretanje novog biznisa.

Statička komponenta preduzetništva je važna za održavanje ekonomske stabilnosti. Vlade mogu tražiti načine za pomoć postojećim biznisima i održavanju velikih i važnih kompanija, ali mogu pomoći i sektoru malih biznisa da opstane. Činjenica je da je postojanje velikog broja malih biznisa uslovljeno potrebama velikih preduzeća.

Izazov za sve vlasti jeste da pruže pomoć i održe one kompanije koje imaju dobar potencijal za uspješno poslovanje na dugoročniji period. Dok su etablirani biznisi važni za očuvanje stabilnosti, preduzetništvo u ranoj fazi je važno za stvaranje dinamike ekonomske aktivnosti u ekonomiji države koja je pogođena krizom.

3. Globalizacija svjetskog tržišta

Većina ekonomista u svijetu kada govori o globalizaciji tvrdi da se radi o pozitivnom prirodnom fenomenu, koji može proizvoditi dobitnike i gubitnike u ekonomskom smislu. Globalizacija znači razvijanje strategija na osnovu pogleda na svijet kao na jedan entitet na kojem je moguće poslovati na isti način. Riječ globalizacija potiče iz engleskog jezika (globe - Zemljina kugla).

Stručnjaci smatraju da je to neminovan, tehnologijom pokretan proces, koji povećava trgovačke i političke odnose među ljudima različitih zemalja

Pokretačke snage globalizacije na makro razini su:

- Liberalizacija trgovine koja se odvija između zemalja, u okviru regiona i trgovačkih blokova,
- snažan trend deregulacije tradicionalnih državnih monopola, finansijskih servisa,
- širenje komunikacijskih kapaciteta i homogenost potrošača te

– širenje tehnoloških aplikacija na svjetskoj razini.

Globalne korporacije vide cijeli svijet kao jedno tržište. Lociraju svoje operacije i resurse različitim dijelovima svijeta. Globalne korporacije nude globalne proizvode prilagođene lokalnim potrebama, a teže ostvarenju vodećeg mjesta u prodaji određenih proizvoda na svjetskom nivou. Razlog zbog kojeg korporacije odlučuju postati globalnim korporacijama, je težnja da se u uslovima jake konkurencije osigura vodeća pozicija u prodaji određenog proizvoda na svjetskom tržištu. Globalizacija je u svojoj orijentaciji na maksimiziranje globalnih profita istovremeno i prijetnja kvalitetu života na platneti, posebno nerazvijenim zemljama. Bez obzira na negativne aspekte globalizacije, njenu pojavu treba prihvatiti kao izazov za mogućnosti koje ona nudi u ekonomskom razvoju i rastu. Mala i srednja preduzeća će moći ostvarivati rast na globalnom tržištu, samo ako su vođena sposobnim i inovativnim menadžerima ili menadžmentom. Neka od njih će se i povezivati sa međunarodnim kompanijama, i na taj način se uspješnije uključivati u globalno tržište.

3.1. Karakteristike multi i transnacionalnih kompanija (MNC,TNC)

Multinacionalne kompanije mogu koristiti prednosti poslovnih prilika u mnogo različitih zemalja. Koristi im što su u mogućnosti da proizvodne kapacitete uspostave u zemljama u kojima njihovi proizvodi mogu biti proizvedeni najučinkovitije i najefikasnije. MNC s operacijama rasprostranjenim širom svijeta ponekad imaju pristup prirodnim resursima i materijalima koji možda nisu uvijek dostupni domaćim kompanijama.

Iako mnoge kompanije teže postati globalne, samo nekim od njih je u tome i uspjelo. To zahtijeva razvijanje proizvoda uzimajući u obzir cijeli svijet kao jedinstveno tržište. Pri donošenju strateških odluka treba voditi računa o cjelokupnom svijetu, dok taktike moraju biti prilagođene nacionalnom i lokalnom okruženju.

TNC se tretiraju kao lokomotive privrednog rasta manje razvijenih zemalja. Rješenje problema privrednog rasta i razvoja se vidi u privlačenju TNC u nerazvijene zemlje i zemlje u tranziciji. U okviru tzv. "Washingtonskog" konsenzusa načinjena su pravila igre koja omogućavaju ili pripremaju teren za ekonomsku sveprisutnost TNC u zemljama širom svijeta. Kada se govori o TNC kao motorima privrednog rasta manje razvijenih zemalja, polazi se od slijedećih pretpostavki i očekivanih pozitivnih efekata:²⁴⁴

1. TNC donose u zemlju domaćina novi i prijeko potrebni kapital
2. donose novu tehnologiju
3. povećavaju zaposlenost
4. doprinose porastu izvoza i otvaranju zemlje prema svijetu

Posebno zanimljiv i nedostupan aspekt djelovanja TNC predstavljaju transferne cijene (cijene po kojima se u okviru sistema jedne TNC odvijaju poslovne operacije). One mogu biti znatno iznad ili ispod svjetskih cijena. TNC može međusobnim internim obračunima vrlo lako prikazati gubitak u poslovanju, ako joj to odgovara i na taj način izbjegavati plaćanje poreskih obaveza u zemlji domaćina.

Međunarodna preduzeća se bave poslovnim transakcijama koje premašuju nacionalne okvire. Te transakcije uključuju transfer dobara, usluga, tehnologije, menadžerskih znanja i kapitala u druge zemlje.

²⁴⁴ Šahman, E. (2014): Magistarski rad, Finansijski i tržišni aspekti poslovanja preduzetničkih organizacija – komparativna analiza posl. BiH u odnosu na Austriju, Sarajevo, Ekonomski fakultet u Sarajevu, str.81-84.

Smatra se da je strategija neke TNC globalna ako to preduzeće istovremeno uvažava globalno shvatanje svjetskog tržišta i konkurencije, dobro poznaje svoje konkurente, ima kontrolu svih transakcija u svijetu, ponaša se u stilu "globalnog igrača" što znači fleksibilno, prilagodljivo i inovativano. Takođe, učestvuje u visokotehnološkim industrijskim granama, razmješta sopstvenu proizvodnju na najrentabilnija mjesta, koordinira svoje djelatnosti pomoću adaptibilne i vrhunske informacijske tehnologije, izvrši integrisanje svih organizacionih jedinica u jedinstveni sistem računovodstva, a proizvodnih, komercijalnih i specijalnih filijala u jedinstvenu mrežu upravljanja te ima stalan rast kompanije i diverzifikacija djelatnosti.

4. Analiza faktora koji otežavaju razvoj preduzetništva – glavni razlozi zbog kojih neko ne pokreće vlastiti mali biznis - anketa

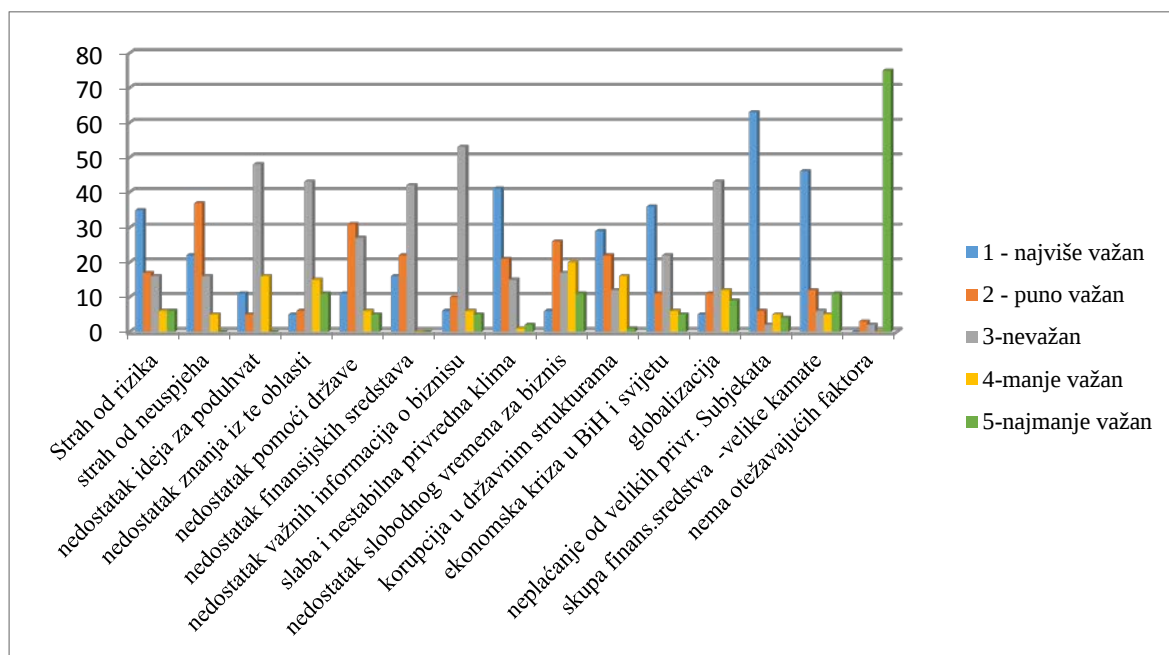
Istraživanje sa pitanjem koji su bili najčešći faktori koji su ljude odvrćali od pokretanje preduzetničkog poduhvata je obuhvatilo ukupno 80 preduzetnika i to 54 preduzetnika i preduzeća iz BiH te 36 sa područja BiH koji svoju djelatnost obavljaju van granica BiH u Austriji ili EU.

Tabela 1. Otežavajući faktori za razvoj preduzetništva²⁴⁵

	1-najviše važan	2 - puno važan	3-nevažan	4-manje važan	5-najmanje važan
Strah od rizika	35	17	16	6	6
strah od neuspjeha	22	37	16	5	0
nedostatak ideja za poduhvat	11	5	48	16	0
nedostatak znanja iz te oblasti	5	6	43	15	11
nedostatak pomoći države	11	31	27	6	5
nedostatak finansijskih sredstava	16	22	42	0	0
nedostatak važnih informacija o biznisu	6	10	53	6	5
slaba i nestabilna privredna klima	41	21	15	1	2
nedostatak slobodnog vremena za biznis	6	26	17	20	11
korupcija u državnim strukturama	29	22	12	16	1
ekonomska kriza u BiH i svijetu	36	11	22	6	5
Globalizacija	5	11	43	12	9
neplaćanje od velikih privr. Subjekata	63	6	2	5	4
skupa finans.sredstva - velike kamate	46	12	6	5	11
nema otežavajućih faktora	0	3	2	0	75

²⁴⁵ Šahman, E. (2014): Magistarski rad, Finansijski i tržišni aspekti poslovanja preduzetničkih organizacija – komparativna analiza posl. BiH u odnosu na Austriju, Sarajevo, Ekonomski fakultet u Sarajevu, str.123-128.

Grafikon 1. Otežavajući faktori za razvoj preduzetništva

ZAKLJUČAK

Da bi se mali biznis održao i razvijao na tržištu dobara i usluga potrebno je da MSP uvodi nove kvalitete proizvoda koje potrošači do sada još nisu poznavali. To je moguće postići i uvođenjem nove metode proizvodnje, tj. povećanjem produktivnosti rada postiže se povoljnija cijena proizvoda. Uzimajući u obzir globalizaciju tržišta MSP se mogu razvijati na način da otvaraju nova tržišta za svoje djelovanje, tj. tržišta na kojem određena grana proizvodnje do sada nije stupila u zemlju na čije tržište se ulazi ,bez obzira na to je li tržište prije toga postojalo ili ne.

Samim time što posluje na globalnom tržištu MSP mogu koristiti nove izvore za nabavku svojih sirovina ili proizvoda i na taj način će postati konkurentniji na tržištu sa povoljnijom cijenom svoga proizvoda ili povećanjem profita uz iste ostale troškove proizvodnje.

Preduzetništvo se smatra jednim od mehanizama koji pomaže ublažavanju efekata krize i njenom preokretu, jer ono realocira resurse na način da novim potencijalima zamjenjuju uništene ekonomske aktivnosti.

Transnacionalne korporacije, globalni strateški timovi i savezi su nositelji novih razvojnih trendova. Trend globalizacije i istovremeno lokalizacije su procesi okrenuti budućnosti. Ne uključivati se u te nove trendove, zatvarati se u vlastite kriterije efikasnosti i uspješnosti unutar nacionalne države je izbor ekonomskog i sveukupnog zaostajanja.

Zadnjih godina uloga preduzetništva u ekonomskom razvoju BiH postaje posebno aktuelna, ali tempo reformi u sektoru malih i srednjih preduzeća je ograničen zbog problema sa

kompleksnom administracijom, nekoherentnim propisima na raznim nivoima vlasti i naravno slabom koordinacijom nivoa vlasti.

Zbog ovih kompikovanih procedura BiH je manje atraktivna za pokretanje biznisa u odnosu na ostale zemlje u regionu, ali da bi se to promijenilo potrebno je unificirati procedure za bavljenje biznisom na nivou cijele države i popularisati razvoj malih i srednjih preduzeća.

Kao podsticaj za razvoj i podršku malim i srednjim preduzećima neophodno je postojanje državne regulative i postojanje poslovnih inkubatora. Pored svih ovih preduzetih aktivnosti BiH mora sistematski raditi na poboljšanju poslovnog ambijenta za razvoj preduzetništva i privlačenje investitora.

Razvoju MSP u Austriji i EU pomaže i Evropska asocijacija zanatlija, malih i srednjih preduzeća (UEAPME), udružuje poslodavce iz evropske zanatske industrije, trgovine i malih i srednjih preduzeća i predstavlja interese 81 organizacije članice koje se sastoje od nacionalnih federacija malih i srednjih preduzeća, evropskih granskih federacija i ostalih pridruženih članova uključenih u sektor MSP.

UEAPME ima za cilj da obezbedi da se interesi zanatlija i MSP uzmu u obzir u svim zakonima koji na njih imaju uticaj. Ovo uključuje ekonomsku i fiskalnu politiku, politiku internog tržišta, pravne poslove i politiku istraživanja i razvoja. UEAPME analizira ulogu malih i srednjih preduzeća u evropskoj ekonomiji kao i izazove sa kojima se oni suočavaju

Analizom ankete koja je sprovedena na grupi preduzetnika možemo zaključiti koji su otežavajući faktori kod pokretanja malog biznisa. Neplaćanje od velikih privrednih subjekata, tj. neizvjesnost u finansijskom poslovanju, ekonomske krize u BiH i svijetu, slaba i nestabilna privredna klima, skupa finansijska sredstva, strah od rizika i neuspjeha itd. su najvažniji faktori koji otežavaju pokretanje i razvoj preduzetničkog poduhvata.

Veliki broj ispitanika (oko 50%) je odgovorio da globalizacija nije toliko važna za pokretanje malog biznisa što se može objasniti time da u prvom momentu prilikom pokretanja preduzetničkog poduhvata preduzetnik ne razmišlja o globalnom tržištu, nego razvija proizvod i usluge kako bi opstao na lokalnom tržištu i sa relativno malim obimom proizvodnje. Tek kasnije razmišlja o globalnom tržištu i o proširenju proizvodnje, tj. kada stabilizira poslovanje i pokušava da nađe povoljnije sirovine te da poveća potražnju za svojim proizvodom.

LITERATURA

- [1] Božić V., (2002), Ekonomika biznisa, drugo dopunjeno izdanje, BIGZ, Beograd,
- [2] Čizmić, E., Crnkić, K., (2012), Strateško preduzetništvo, Ekonomski fakultet Sarajevo, str.112.
- [3] Dostić, M., (1996), Preduzetništvo i menadžment u malom biznisu. Sarajevo,
- [4] Federalno ministarstvo razvoja, poduzetništva i obrta, (2008), Razvoj malog i srednjeg poduzetništva u FBiH, Inžinjerski biro d.d. Mostar, str.12.
- [5] Ilić, M., (2001), Ekonomika industrije, Ekonomski fakultet - Institut za ekonomska istraživanja, Kragujevac,
- [6] Kuratko, F., (2008), Entrepreneurship: Theory, Process and Practice, South-Western Cengage Learning Centre, USA, str.19.
- [7] Kuvačić, N., (1998), Test poduzetničkih sklonosti, Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet & Veleučilište u Splitu, Split,
- [8] OECD, (2008) Report on the Implementation of the European Charter for Small Enterprises in the Western Balkans: The SME Policy Index 2007., str.65.
- [9] Petkovic V., (2006), Preduzetništvo, VPŠ, Čačak,

- [10] Šahman, E. (2014): Magistarski rad, Finansijski i tržišni aspekti poslovanja preduzetničkih organizacija – komparativna analiza poslovanja BiH u odnosu na Austriju, Sarajevo, Ekonomski fakultet u Sarajevu, str.123-128.
- [11] Umihanić, B., Tulumović, R., Arifović, M., Simić, S., Spahić, E., Recesija reducirala preduzetničku aktivnost u BiH, Globalni monitor preduzetništva, Harfo-graf d.o.o. Tuzla, 2010., str.27.
- [12] Tomaš R., (2009), Svjetska ekonomska kriza kao faktor produbljavanja opšte krize u Bosni i Hercegovini, Forum Bosna 47/09,
- [13] Tomić, D., (2006), Zakonitosti profesionalizacije menadžmenta, doktorska disertacija, Subotica, Ekonomski fakultet,
- [14] Zečević M. (2005), International Business and Management, Evropski univerzitet, Beograd

BAZE PODATAKA I INTERNET STRANICE:

- [1] Global Entrepreneurship Monitor: www.gemconsortium.org.
- [2] European Microfinance Network: [www.european – microfinance.org](http://www.european-microfinance.org)
- [3] Standard-Eurobarometer-<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/eurobarometer/> (pr.: 13.02.2012.)
- [4] http://ec.europa.eu/small-business/policy-statistics/policy/index_en.htm (pr.: 13.02.2012.)
- [5] http://hr.wikipedia.org/wiki/Svjetska_financijska_kriza_od_2007._godine
- [6] <http://www.wikipedia.com>
- [7] <http://www.poslovniforum.hr/managment>
- [8] <http://www.de.scribd.com>.
- [9] <http://www.fmrpo.gov.ba>.
- [10] <http://www.gea.ba>
- [11] www.investinaustria.at
- [12] <http://www.advantageaustria.org/>